

Världen. Att födas innebär att komma till en redan existerande värld. Att den är redan existerande gör att det inte är möjligt att låta den vara "vad som helst". Irigaray gör denna poäng utan att fastna i objektivitetens fälla. Hon understryker nämligen också att vi måhända lever i samma värld, men att relationerna till den inte är desamma. Lika mycket som födandet in i en på förhand existerande värld omöjliggör för mig att låta denna värld vara vad som helst menar Irigaray att det är problematiskt att bli bestämd av den. Framför allt leder det fel att betrakta begär och åtrå som ett redan existerande begär att gå in under utan att se att det är ett specifikt jag som har denna längtan eller denna åtrå. Irigaray hävdar med emfas människans icke förutbestämbarhet.

I det fjärde avsnittet arbetar Irigaray med tankar om att den Andre intar en plats som inte är min. Det innebär att det alltid finns ett avstånd mellan mig och den Andre; den Andre är alltid någon annanstans om än på olika sätt nära. På ett för Irigaray typiskt manér knyts detta till att mannens och kvinnans kön är olika och att detta innebär olika sätt att vara i världen. Hon återkommer också till spänningen i detta att födas in i världen utan att för den skull vara bestämd av den. Att världen finns där är förvisso ett skydd mot ensamhet och mot att leva i en privat förvirring. Å andra sidan utgör idén om en färdig livsvärld som jag ska träda in i ett fängelse och ett hinder för att leva tillsammans med den Andre.

I efterordet gör Irigaray en intressant problematisering av det egna sättet att tänka. Hon ser faran i att vi tvingar på andra kulturer vår transcendens, vår moral och vår religion. När denna fara tematiseras tycks nihilismen lura runt dörren. Nihilismen är dock inte nödvändig, menar Irigaray; den går att undkomma genom att vara mer känslig i relationen med den som är olik mig. Dock lämnar Irigaray läsaren där. Hur det skulle kunna gå till får vi inte veta.

Många kommentatorer har inte kunnat eller velat se Irigarays intresse för religion och spiritualitet. Detta intresse blir dock allt svårare att förbise. I *Sharing the World* är detta intresse påtagligt. Det är också påtagligt att denna bok faller väl in i vad Penelope Deutscher kallat Irigarays "tredje fas" i vilken hennes intresse vänds mot frågor om konstruktionen av intersubjektivitet.

Sharing the World har ett ofta vackert och suggestivt språk, den är behaglig att läsa och lättillgänglig. Detta är bra, men kanske också ett krus. Under min läsning undrade jag ibland vilken nivå boken ska läsas på. Hur allmänna ska beskrivningarna uppfattas vara? Handlar det om (djup) psykologisk teori eller om handfasta praktiska råd? Kanske måste inte detta vara ett problem. Det kan vara så att texten har flera ingångar och att den kan läsas på flera olika plan.

Sharing the World innehåller föga som är nytt för Irigaray. Ändå känns den annorlunda och angelägen. Boken är mindre elitär än en del av hennes teoretiska texter och mer genomarbetad än hennes kortare politiska artiklar. På några punkter hade jag dock inte haft något emot en lite mer genomarbetad text. Jag kan exempelvis sakna Irigarays arbete med *genretillhörigheter* som hjälp att sätta gränser för sig själv och därmed öppna för flera subjekt. Det hade gett en struktur till frågan om könsskillnad som inte riktigt vägs upp av de tämligen omfattande resonemangen om födandet och om relationen mellan mor, far och barn i föreliggande verk.

Patrik Fridlund

Holt Meyer & Dirk Uffelmann (utg.): *Religion und Rhetorik* (Stuttgart: Kohlhammer, 2007). Religionswissenschaft heute 4. 333 sid.

Sedan den s.k. "språkliga vändningen" (*the linguistic turn*) inom kulturvetenskaperna med början på 1960- och 70-talen har fokus i studiet av religion i många fall förflyttats från religionens funktion och essens till dess representation och språkliga gestaltning. Vändningen har även inneburit ytterligare en problematisering av i vilken mån vi kan komma åt en verklighet utanför de texter vi studerar, liksom en insikt om att den verklighet vi upplever i hög grad skapas genom språket.

I kölvattnet av denna utveckling har följt en renässans för retorik och retorisk analys av texter. Man är då inte längre enbart intresserad av retorik som en språklig utsmyckning, utan framförallt retorik som något av avgörande betydelse för det en text vill förmedla och för vår förståelse av den. Retorik och litterär gestaltning har således inte bara blivit något av värde för litteraturvetenskapen, utan även för andra kulturvetenskaper, däribland religionsvetenskap och teologi.

Den föreliggande artikelsamlingen, *Religion und Rhetorik*, kan i hög grad ses som en del av denna utveckling eller tendens. Det är inte bara tydligt i de ståndpunkter och perspektivval som presenteras i bokens introduktion, utan är också något som binder samman de olika artiklarna.

Religion und Rhetorik består av nitton kortare artiklar skrivna av i huvudsak tyska forskare inom såväl religionsvetenskap som litteraturvetenskap. En ganska stor andel av forskarna har anknytning till slavistik eller öst- och mellaneuropastudier, vilket i viss mån märks i ämnesvalen. Boken är ett resultat av en konferens vid Erfurts universitet år 2004 med samma titel som boken.

Boken har fyra delar: först ett kortare grundläggande avsnitt med rubriken (i) ”Grundfrågor kring religiös retorik”; sedan tre längre avsnitt med artiklar grupperade utifrån tre olika perspektiv: (ii) ”Religiös retorik i konflikt med det sekulära”; (iii) ”Religiös retorik i konflikt med det estetiska”; och (iv) ”Religiös retorik i interkulturell och interkonfessionell konflikt”. Varje artikel har en egen bibliografi. Sist i boken följer ett personindex.

Vid sidan av de introducerande artiklarna har de olika bidragen i boken som syfte att belysa skärningspunkten mellan religion, eller mer precist kristen tradition, och retorik eller litterär gestaltning i olika tider och sammanhang, så väl i öst som i väst. Meyer och Uffelman understryker också i introduktionen betydelsen av att inte se retorik som ett *statiskt* system, utan som något som *förändras* över tid och rum.

Ett viktigt tema i boken är den i kristen tradition ofta återkommande spänningen mellan retorik som något hotfullt och samtidigt något nödvändigt för kristen trosgestaltning, ett annat den återkommande problematiken kring språklig gestaltning av det som ytterst är bortom språket. Det bör dock understrykas att artiklarna inte alltid handlar om retorik i snäv teknisk mening. Inte sällan handlar det mer allmänt om litterär och språklig gestaltning i en religiös text. I vissa fall tillhandahåller retoriken snarare en analytisk begreppsapparat, än att den utgör det primära studieobjektet (t ex. Alexandra Griesers intressanta studie av ”odödlighet” i relation till begreppet plausibilitet). I en annan av artiklarna studeras relationen mellan de bibliska berättelserna och konstnärlig gestaltning (Gonsalv K. Mainbergers artikel om 1600-talsmålaren Philippe de Champaigne). Relationen till retorik växlar således avsevärt mellan de olika artiklarna. Jag återkommer till detta.

Vad är då den stora behållningen med *Religion und Rhetorik*? För det första belyser artiklarna i boken i hög grad hur fruktbart det är med ett litterärt perspektiv på en religiös text. En litterär eller retorisk analys är inte bara av värde som en bakgrundsteckning för en senare analys av innehållet i en text. Snarare framstår den litterära analysen som en grundförutsättning för att förstå texten, eller snarare, det som befinner sig på textens litterära plan är en del av eller rent av bestämmande för det budskap som förmedlas genom texten.

För det andra belyses i ett flertal artiklar, i olika kulturella och historiska sammanhang (t.ex. i rysk medeltida hagiografi (Ingunn Lunde), i senmedeltida och tidigmodern Mariagestaltning (Holt Meyer), i ryskt 1500- och 1600-tal (Dirk Uffelman och Susanne Strätling)), den i kristen tradition så centrala spänningen mellan en gudomlig verklighet å ena sidan, och det mänskliga språket och den mänskliga förmå-

gan att gestalta denna verklighet å den andra. Boken ger ingen heltäckande bild men gör likväl flera viktiga och intressanta historiska nedslag kring detta tema.

Finns det då några brister i bokens uppläggning eller i sättet att angripa skärningsfältet mellan kristen tradition och retorik? Artiklarna håller genomgående hög vetenskaplig kvalitet, inte bara i formell mening utan ofta även genom att presentera klarsynta och intressanta läsningar av texterna. Dock har boken i min mening en bristande tydlighet när det gäller begreppet retorik. Inte i den mening att artikelförfattarna använder begreppet slarvigt, utan vad jag saknar är framför allt ett övergripande raster, ett tydliggörande av de skiftande sätt, eller de olika nivåer som begreppet används på i de olika artiklarna. Indelningen av artiklarna tillhandahåller viss hjälp till att se gemensamma drag, men som läsare förflyttas man likväl mellan olika angreppssätt och nivåer i fråga om retorik utan hjälp att se dessa perspektiv- eller metodförskjutningar. En diskussion av dessa olika sätt att bruka och relatera texterna till retorik hade underlättat läsningen.

Trots denna otydlighet är *Religion und Rhetorik*, i religionsvetenskapligt och teologiskt hänseende, inte bara en stimulerande och lärorik läsning, utan framförallt en bok som i hög grad understryker värdet och vikten av litterära eller retoriska perspektiv på religiösa texter.

Henrik Rydell Johnsen